

УДК 911.3(477.83)

ГЕОПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛ.

Оксана Перхач, Марія Сиротюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79000, м. Львів, Україна*

Розглянуто поняття природно-ресурсного потенціалу, його структурні елементи. Проаналізовано підходи вчених-географів до цієї проблематики. Детально схарактеризовано компонентну структуру природно-ресурсного потенціалу Львівської обл. порівняно з Україною. Виділено типологічні групи адміністративних районів за питомою вагою окремих компонентів природно-ресурсного потенціалу. Досліджено територіальну різноманітність, забезпеченість населення та функціональну структуру природно-ресурсного потенціалу Львівської обл.

Ключові слова: природно-ресурсний потенціал, компонентна структура ПРП, територіальна різноманітність ПРП, забезпеченість населення ПРП, функціональна структура ПРП.

Поняття природно-ресурсного потенціалу (ПРП) є важливим у географічній науці та її підсистемах – як у природничій, так і в суспільній географії. Якщо говорити про природничу географію, то тут головним є природно-ресурсний потенціал, виражений природними ресурсами і природними умовами, якщо про суспільну географію, то йдеться про економічну оцінку природних умов і ресурсів.

Упродовж останніх кількох десятиріч питань ПРП вивчають такі українські науковці-географи, як І. Горленко, Ф. Заставний, Я. Івах, М. Паламарчук, В. Руденко, Л. Руденко та ін. У руслі цієї проблематики проф. І. Горленко досліджувала мінеральні ресурси як чинник промислового комплексотворення, що було також одним із напрямів наукової діяльності академіка М. Паламарчука. Професор Ф. Заставний уважав, що визначення компонентної структури ПРП по регіонах дає змогу переходити на зіставні оцінки територіально диференційованих показників, пов'язаних з їхнім використанням [1, с. 93]. На думку Я. Іваха, з огляду на розвиток науки і техніки дедалі більше природних умов отримують економічну оцінку та переходять до розряду природних ресурсів [3, с. 14].

За основу ми беремо визначення ПРП, дане чернівецьким ученим економіко-географом В. Руденком: “під економіко-географічною сутністю ПРП території (акваторії) належить розуміти сукупну продуктивність її природних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання, яка виражається у їх суспільній споживчій вартості” [5, с. 14]. Отже, ПРП – це узагальнена сукупність наявних природних ресурсів та умов, що їх має певний регіон і які використовують чи можуть використовувати на певній території для її соціально-економічного розвитку.

У структурі ресурсної складової виділяють природні ресурси та умови. Природні ресурси – це елементи й сили природи, які можна використовувати у виробничій і невиробничій діяльності людини. До них належать: мінеральні, земельні, водні, фауністичні, природні рекреаційні ресурси. До природних умов належить клімат,

рельєф, геологічні будова, географічне положення, які не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей. Природні умови можуть прискорювати чи сповільнювати розвиток виробництва.

Одним із перших визначення природних умов і ресурсів дав російський географ А. Мінц. Він уважав, що природні умови (у вузькому розумінні) – це тіла і сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил суттєві для життя й діяльності людини. Природні ресурси – це тіла і сили природи, які на певному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності. Придатні для використання, однак за наявного рівня вивченості території ще не вивчені ресурси називають потенційними природними ресурсами [4].

Оригінальний підхід до дослідження ПРП, зокрема, його мінерально-сировинної компоненти запропонував львівський географ Є. Іванов. Він розглядає мінерально-сировинні ресурси з погляду геокадастрового підходу та в межах гірничопромислових територій [2]. Його дослідження виконано на регіональному рівні – Львівської обл. Учений І. Чеболда провів дослідження ПРП Тернопільської обл. з конструктивно-географічних позицій [7].

Специфічним для будь-якої території є поєднання природних ресурсів. Адже розвиток господарства регіону значно залежить від розміщення природних ресурсів, а ефективність господарських галузей – від територіального поєднання природних ресурсів.

Охорону та використання природних ресурсів в Україні регулюють нормативно-правовими актами природно-ресурсного законодавства. У програмах розвитку регіонів вагоме місце посідає оцінка ПРП: кількісна оцінка запасів, їхньої якості й умов освоєння, розрахунки різних видів витрат на освоєння окремих видів ресурсів. Зіставлення цих параметрів з ринковими цінами на такі види ресурсів суттєво впливає на формування напрямів регіонального розвитку [6, с. 56]. Останніми роками простежується знищення ПРП, зростання ризиків економічної безпеки. Тому від професійності керівників залежить, як розпоряджатися цими ресурсами.

Дослідження природно-ресурсного потенціалу будь-якої території ґрунтується на системно-структурному аналізі. Вплив структури інтегрального ПРП на природокористування найбільше виявляється у компонентному (“галузевому” або поелементному), функціональному і територіальному аспектах [5, с. 157]. Тому розрізняють компонентну, функціональну і територіальну структури ПРП. Компонентна структура характеризує внутрішньовидові та міжвидові співвідношення природних ресурсів, територіальна – просторові форми природно-ресурсних комплексів, функціональна відображає вплив природних ресурсів на формування спеціалізації території і певних господарських комплексів. Згідно з компонентною структурою ПРП, виділяють мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні, природні рекреаційні та інші ресурси. Відповідно, територіальна структура ПРП передбачає дослідження економічної доцільності комплексного використання ресурсів, його проектування і вдосконалення. У цьому плані виділяють такі основні форми територіального зосередження інтегрального ПРП: мікрорайон, підрайон і район. Функціональна структура ПРП відображає функціональне значення природних ресурсів. Тому виділяють міждержавне, державне, районне та місцеве функціональне значення природних ресурсів.

Дослідження ПРП Львівської обл. логічно розпочинати з визначення його частки в сукупному ресурсному потенціалі Львівської обл. Поняття сукупний ресурсний потенціал охоплює взаємопов'язані між собою природний і соціально-економічний (трудові та матеріальні ресурси) потенціали. Це важливий показник, оскільки соціально-економічний розвиток будь-якої території не можна визначити лише за станом природних ресурсів. На нього впливають різноманітні чинники.

За розрахунками В. Руденка, питома вага ПРП України в її сукупному ресурсному потенціалі становить 30,7 %, у Львівській обл. – 26,3 %. Це означає, що майже 70 % в Україні становить соціально-економічний ПРП і майже 74 % у Львівській обл. належить соціально-економічній частці ПРП (табл. 1).

Таблиця 1

Сукупний ресурсний та природно-ресурсний потенціал України та Львівської обл.*

Регіон, країна	Сукупний ресурсний потенціал			Частка регіону в сукупному ресурсному потенціалі країни, %
	усього, млрд грн	у тім числі природно-ресурсний потенціал		
		млрд грн	%	
Львівська обл.	38,595	10,157	26,3	4,5
Україна	880,065	269,764	30,7	100,0

* Джерело: [5, с. 149–150].

Частка соціально-економічного ПРП у Львівській обл. вища, ніж в Україні загалом, що свідчить про високий потенційний технологічний розвиток Львівської обл.

Важливим є визначення структури всього ПРП Львівської обл. і виявлення місця, яке посідає той чи інший його компонент в інтегральній (сумарній) величині. Відповідно, визначення компонентної структури ПРП по регіонах дає змогу порівняти територіально диференційовані показники, пов'язані з їхнім використанням. Методику визначення компонентної структури ПРП території на прикладі України розробив В. Руденко.

Питома вага сумарного потенціалу Львівської обл. в Україні становить 3,8 %. Львівська обл. є на восьмому місці серед областей України. Більші показники у Донецької (12,2 %), Луганської (8,8), Дніпропетровської (10,9), Запорізької (3,9), Харківської (4,3), Київської (4,0) областей та Автономної Республіки Крим (6,0 %), найнижчі показники – у Чернівецької (1,3 %), Рівненської (1,8) та Волинської (1,7 %) областей.

Найбільшу частку в компонентній структурі ресурсів Львівської обл. становлять земельні (29,2 % від усього ресурсного потенціалу), водні (22,7) і мінеральні (22,5 %) ресурси. Нижчим є зазначений потенціал природних рекреаційних ресурсів (14,3 %), лісових (11,1) і найнижчим – фауністичних (0,2 %). На території України найбільшу частку також мають земельні ресурси (44,4 % від усього ресурсного потенціалу). На другому місці є мінеральні ресурси (28,3 %), на третьому – водні (13,1), на четвертому – природні рекреаційні (9,5 %). Найнижчий потенціал в Україні мають лісові (4,2 %) та фауністичні (0,5 %) ресурси (див. рис. 1).

Компонентна структура ПРП Львівської обл. по її рівнинній та гірській частинах є такою. До гірської частини Львівської обл. належать Дрогобицький, Жидачівський, Миколаївський, Мостиський, Самбірський, Сколівський, Старосамбірський, Стрийсь-

кий, Турківський адміністративні райони, до рівнинної – Бродівський, Буський, Городоцький, Золочівський, Кам'янка-Бузький, Жовківський, Перемишлянський, Пустомитівський, Радехівський, Сокальський, Яворівський райони.

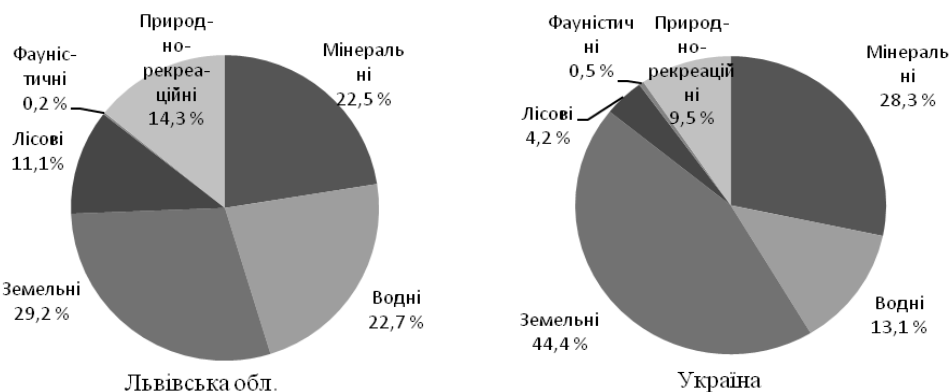

Рис. 1. Компонентна структура ПРП Львівської обл. та України

Сумарний ПРП у Львівській обл. є вищим по її гірській частині (53,6 %), ніж по рівнинній (46,4 %). Така ситуація склалася завдяки більшому потенціалу по гірській частині водних (28,5 %), лісових (13,2) та природних рекреаційних (16,9 %) ресурсів. По рівнинній частині Львівської обл. ці види ресурсів становлять значно меншу частку – відповідно, 16,0, 8,7 та 11,2 %. Проте по рівнинній частині Львівської обл. переважають мінеральні (25,8 %, у гірській частині 19,7 %), земельні (38,0 %, у гірській частині 21,6 %) та фауністичні (0,3 %, у гірській частині 0,1 %) ресурси (див. табл. 2).

У розрізі адміністративних районів Львівської обл. у гірській частині провідне місце у структурі ПРП займає потенціал водних ресурсів. Найбільша його частка є в Турківському (53,3 % від потенціалу ресурсів загалом), Сколівському (45,7), Старосамбірському (41,2), Жидачівському (33,5) і Стрийському (27,2 %) районах. На другому місці – потенціал земельних ресурсів: Мостиський (57,8 % від потенціалу ресурсів загалом), Самбірський (41,4) і Миколаївський (28,2 %) райони. На третьому місці є потенціал мінеральних ресурсів завдяки Дрогобицькому р-ну (34,7 %).

По рівнинній частині Львівської обл. переважає потенціал земельних ресурсів. За цим видом ресурсів Бродівський, Буський, Городоцький, Золочівський, Кам'янка-Бузький, Жовківський, Перемишлянський, Пустомитівський і Радехівський райони є на першому місці. Його частка коливається від 58,1 % у Бродівському до 38,5 % у Городоцькому районах. Сокальський та Яворівський райони перебувають на першому місці за потенціалом мінеральних ресурсів. Їхня частка, відповідно, становить 48,9 та 44,6 %.

За питомою вагою окремих компонентів у ПРП ми виділили такі типологічні групи адміністративних районів (див. рис. 2).

У Львівській обл. ми виділили п'ять типів поєднання компонентів ПРП за їхньою перевагою. Перший тип – земельно-водний з переважанням земельних ресурсів. До нього належать: Бродівський, Буський, Городоцький, Золочівський, Кам'янка-Бузький, Радехівський, Жовківський, Пустомитівський, Перемишлянський, Самбірський адміністративні райони. Другий тип – мінерально-земельний. До нього належать

Сокальський і Яворівський райони з переважанням мінеральних ресурсів та Миколаївський і Мостиський райони з переважанням земельних ресурсів. Третій тип – мінерально-водний. До нього належать Дрогобицький р-н з переважанням мінеральних ресурсів. Четвертий тип – водно-земельний. До нього належать Жидачівський, Старосамбірський і Стрийський райони з переважанням водних ресурсів. П'ятий тип – водно-лісовий, до якого зачисляють Сколівський і Турківський райони з переважанням водних ресурсів.

Фауністичний та рекреаційний компонент у ПРП Львівської обл. має невелику питому вагу, найбільше – у Радеківському (фауністичний – 0,7 % від загального ПРП району) і Городоцькому (рекреаційний – 21,6 % від загального ПРП району) районах.

Важливим показником у дослідженні ПРП є його територіальна різноманітність. Львівщина має найвищу територіальну різноманітність ПРП серед областей України (сумарний показник – 2,259) завдяки гірській частині (2,286), у рівнинній – 2,136 (див. табл. 3).

Таблиця 2

Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу за адміністративними районами Львівської обл.*

Райони	Потенціал ресурсів, %					
	мінеральних	водних	земельних	лісових	фауністичних	природних рекреаційних
По області загалом	22,5	22,7	29,2	11,1	0,2	14,3
<i>По гірській частині, усього</i>	<i>19,7</i>	<i>28,5</i>	<i>21,6</i>	<i>13,2</i>	<i>0,1</i>	<i>16,9</i>
Дрогобицький	34,7	23,0	11,4	13,9	0,1	16,9
Жидачівський	18,5	33,5	29,5	7,6	0,1	10,8
Миколаївський	23,9	21,9	28,2	12,6	0,1	13,3
Мостиський	20,6	3,3	57,8	6,1	0,2	12,0
Самбірський	16,1	24,1	41,4	9,8	0,1	8,5
Сколівський	15,5	45,7	5,4	25,3	–	8,1
Старосамбірський	2,3	41,2	28,3	11,9	0,1	16,2
Стрийський	19,8	27,2	16,7	15,6	0,1	20,6
Турківський	1,6	53,3	13,2	19,2	0,1	12,6
<i>По рівнинній частині, усього</i>	<i>25,8</i>	<i>16,0</i>	<i>38,0</i>	<i>8,7</i>	<i>0,3</i>	<i>11,2</i>
Бродівський	0,2	28,3	58,1	6,9	0,2	6,3
Буський	0,2	19,6	56,6	4,4	–	19,2
Городоцький	12,5	25,4	38,5	1,5	0,5	21,6
Золочівський	1,0	21,7	53,5	13,4	0,1	10,3
Кам'янка-Бузький	3,0	19,3	52,0	9,5	0,4	15,8
Жовківський	3,8	18,6	52,6	11,6	0,6	8,6
Перемишлянський	2,8	19,1	44,3	13,9	0,6	19,3
Пустомитівський	17,8	18,6	48,8	3,9	0,6	10,3
Радеківський	1,1	17,2	54,9	20,6	0,7	5,5
Сокальський	48,9	7,6	32,3	6,3	0,4	4,5
Яворівський	44,6	12,6	16,7	14,2	0,1	11,8

* Джерело: [5, с. 309–310].

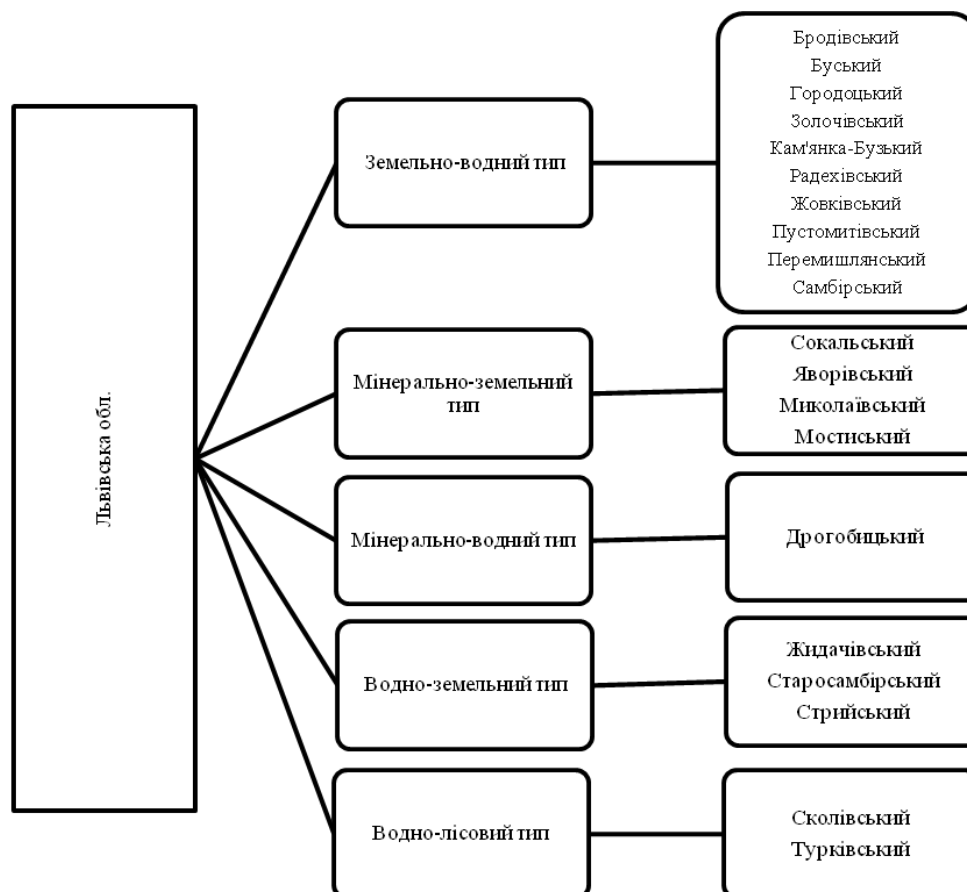

Рис. 2. Типологічні групи адміністративних районів Львівської обл. за ПРП

Таблиця 3

Територіальна різноманітність природно-ресурсного потенціалу Львівської обл.*

Регіони	Потенціал ресурсів						сумарний
	мінеральних	водних	земельних	лісових	фауністичних	природних рекреаційних	
По області загалом	0,488	0,488	0,518	0,350	0,018	0,397	2,259
По гірській частині, усього	0,464	0,516	0,478	0,383	0,010	0,435	2,286
По рівнинній частині, усього	0,505	0,423	0,530	0,303	0,025	0,350	2,136

* Джерело: [5, с. 333–334].

Це пояснюють перш за все географічними закономірностями, адже на її території є рівнинна та гірська системи.

Найбільша територіальна різноманітність по гірській частині є серед водних ресурсів (0,516), найменша серед фауністичних (0,010); по рівнинній частині найбільша територіальна різноманітність серед земельних ресурсів (0,530), найменша – серед фауністичних (0,025).

Однією з найважливіших характеристик ПРП є забезпеченість ним населення, тобто потенціал ресурсів у розрахунку на одну особу (табл. 4).

Таблиця 4

Забезпеченість населення Львівської обл. природно-ресурсним потенціалом*

Райони	Потенціал ресурсів у розрахунку на одну особу, бали						
	мінеральних	водних	земельних	лісових	фауністичних	природних рекреаційних	сумарний
По області загалом	58	125	54	191	20	107	72
По гірській частині, усього	41	297	75	430	20	239	136
По рівнинній частині, усього	41	55	43	93	20	52	45

* Джерело: [5, с. 366].

Як бачимо, ліпший потенціал є в гірській частині Львівської обл. Сумарний по гірській частині становить 136 балів, по рівнинній частині – 45 балів. Це пояснюють більшим сумарним ПРП та меншою кількістю населення в гірській частині Львівської обл.

Вищий потенціал ресурсів у розрахунку на одну особу у Львівській обл. по гірській частині виділяють завдяки лісовим (430 проти 93 у рівнинній частині), водним (297 проти 55), природним рекреаційним (239 проти 52) та земельним (75 проти 43) ресурсам. Розподіл забезпеченості населення природно-ресурсним потенціалом у розрізі районів Львівської обл. тісно пов'язаний і залежить від щільності населення.

На підставі характеристики функціональної структури ПРП можемо зробити висновок, що 49,0 % від природних ресурсів Львівської обл. є міждержавного значення. Це свідчить про комплексоформувальну здатність, можливість участі в територіальному поділі праці природних ресурсів Львівської обл. Зокрема, 33,9 % природних ресурсів мають державне значення, тобто впливають на участь держави (регіону) в територіальному поділі праці, проте мають менше значення у внутрішньорайонній інтеграції виробництва. Районне та місцеве функціональне значення природних ресурсів Львівської обл. – 8,7 та 8,4 %, відповідно. Ці ресурси сприяють розвитку місцевих територіальних комплексів (систем).

Отже, питома вага сумарного потенціалу Львівської обл. в Україні становить 3,8 % (восьме місце серед областей України).

Компонентна структура ПРП території Львівської області є такою: 29,2 % – земельні ресурси, 22,7 – водні, 22,5 – мінеральні, 14,3 – природно-рекреаційні, 11,1 – лісові, 0,2 % – фауністичні.

Функціональна структура ПРП території Львівської обл. розподілена так: 49,0 % ресурсів мають міждержавне значення, 33,9 – державне, 8,7 – районне, 8,4 % – місцеве значення.

Виділено такі типи адміністративних районів за переважанням окремих компонентів ПРП. Бродівський, Буський, Городоцький, Золочівський, Кам'янка-Бузький, Радохівський, Жовківський, Пустомитівський, Перемишлянський, Самбірський райони належать до земельно-водного типу; Сокальський, Яворівський, Миколаївський і Мостиський – до мінерально-земельного типу; Дрогобицький – до мінерально-водного типу; Жидачівський, Старосамбірський і Стрийський – до водно-земельного типу; Сколівський і Турківський райони – до водно-лісового типу.

Ступінь сприятливості використання природних ресурсів, компонентна, функціональна й територіальна структури ПРП Львівської обл. сприяють раціональному використанню природних ресурсів за умов збалансованого розвитку території. Отже, дослідження геопросторових особливостей ПРП на регіональному рівні має важливе теоретичне та практичне значення для географічної науки загалом та її підсистеми – географії раціонального природокористування зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Заставний Ф. Д.* Географія України : у 2 кн. / Ф. Д. Заставний. – Львів : Світ, 1994. – 472 с.
2. *Іванов С.* Геокадастрові дослідження гірничопромислових територій / С. Іванов. – Львів : ЛНУ, 2009. – 372 с.
3. *Івах Я.* Природно-ресурсний потенціал / Я. Івах // Соціально-економічна географія України / [за ред. О. І. Шаблія]. – Львів : Світ, 2000. – С. 274–288.
4. *Миш А. А.* Экономическая оценка естественных ресурсов (научно-методические проблемы учета географических различий в эффективности использования) / А. А. Миш. – М. : Мысль, 1972. – 303 с.
5. *Руденко В. П.* Географія природно-ресурсного потенціалу України : у 3 ч. / В. П. Руденко. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с.
6. *Руденко Л. Г.* Природно-ресурсний потенціал економічного зростання в Україні / Л. Г. Руденко // Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – К. : Либідь, 2002. – С. 55–74.
7. *Чеболда І. Ю.* Конструктивно-географічний аналіз природно-ресурсного потенціалу території (на прикладі Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук / І. Ю. Чеболда. – Львів, 1999. – 18 с.

REFERENCES

1. Zastavnyi, F. D. (1994). *Heohrafiia Ukrainy*. Lviv: Svit, 472 pp. (in Ukrainian).
2. Ivanov, Ye. (2009). *Heokadastruvi doslidzhennia hirnychopromyslovykh terytorii*. Lviv: LNU, 372 pp. (in Ukrainian).
3. Ivakh, Ya. (2000). *Pryrodno-resursnyi potentsial*. In O. I. Shabliy (Ed.), *Sotsialno-ekonomichna heohrafiia Ukrainy* (pp. 274–288). Lviv: Svit (in Ukrainian).

4. Minc, A. A. (1972). *Ekonomicheskaja ocenka estestvennyh resursov (nauchno-metodicheskie problemy ucheta geograficheskikh razlichij v jeffektivnosti ispol'zovanija)*. Moskva: Mysl', 303 pp. (in Russian).
5. Rudenko, V. P. (2010). *Heohrafiia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy*. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 552 pp. (in Ukrainian).
6. Rudenko, L. H. (2002). Pryrodno-resursnyi potentsial ekonomichnoho zrostantia v Ukraini. *Ukraina i svitove gospodarstvo: vzaiemodiia na mezhi tysiacholit*. Kyiv: Lybid, 55–74 (in Ukrainian).
7. Chebolda, I. Yu. (1999). *Konstruktivno-heohrafichniy analiz pryrodno-resursnoho potentsialu terytorii (na prykladi Ternopil'skoi oblasti)* (avtoreferat dysertatsii na здобuttia naukovoho stupenia kandydata heohrafichnykh nauk). Lviv, 18 pp. (in Ukrainian).

*Стаття: надійшла до редакції 22.07.2015
доопрацьована 08.10.2015
прийнята до друку 15.10.2015*

GEOSPATIAL ANALYSIS OF NATURAL POTENTIAL OF RESOURCES OF LVIV REGION

Oksana Perkhach, Maria Syrotiuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko Str., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The concept of natural potential of resources, its structural elements are described. The approaches to this problem of scientist-geographers are analysed. The system of components of natural potential of resources of Lviv region is characterized and compared with the results of all Ukraine. Typological groups of administrative districts in the ratio of individual components of natural potential of resources are highlighted. The territorial variety, ensuring of population and functional system of natural potential of resources of the Lviv Region are investigated.

Key words: natural potential of resources, system of components of natural potential of resources, territorial variety of natural potential of resources of the Lviv region, ensuring of population of natural potential of resources, functional system of natural potential of resources.